

Gâu-lâng ê kò-sū

Má-lī-a Mōn-te-so-lih

(Maria Montessori 1870~1952)

Lîm Lē-lē kái-siá

Sè-hàn ê sī

Má-lī-a Mōn-te-so-lih 1870 nī chhut-sì tī Ì-tāi-lī. I ê lāu-pē tī chài-chèng-pō teh **chiáh thâu-lō**, sī chit-ê chin giâm-keh koh chù-tiōng kui-kí kap lé-māu ê lāng. Lāu-bú **chhut-sin** tī chin hó ê **mng-hong**, sī chin **khiân-sêng** ê Thian-chú kàu-tô. Má-lī-a chiū-sī in ê **ko cha-bó kiáⁿ**, chhin-chhiūⁿ phóng tī **chhiú-sioh-sim** tōa-hàn--ê.

Sui-jiân pē-bú chin thiàⁿ-sioh, m̄-kú ka-têng kàu-iòk bô **chhìn-chhái**, chhin-chhiūⁿ ū chit-piàn, in chōan-ke lí-hêng tng- lāi, sè-hàn ê Má-lī-a tit-tit hoah iau, “Góa pak-tó iau lah, góa beh chiáh mih-kiāⁿ lah!” I ê lāu-bú it-tit kā i **an-tah**, Má-lī-a iá-sī **hoe-kô-kô** teh hoah iau, i ê lāu-bú tui tū-á lāi thèh chit-tè **seⁿ-ko hoat-hông** ê **pháng tu-hō** i kóng, “Nā-sī **bē tán--chit**, lí tō thèh khi chiáh”

Má-lī-a sè-hàn thak Lô-má ê kong-lip hák-hāu, sêng-chek mā-sī chin phó-thong, m̄-kú i kap pát-ê gín-á bô kâng ê chiū-sī chin ū kà-sī, chin ū chū-sìn, phín-hēng hó, **ū thiàⁿ-sim**, tui khó-liân ê lāng chin lín-bín. In-ūi án-ne, i sī-siōng hō lāng sóan-chò **chhōa-thâu--ê**, ah nā

pát-lâng tùi-thāi i, ték-piát tōa-lâng nā siong tiòh i ê chū-chun sim ê sī,
i sī chin kék-liát lâi hóan-khòng.

Siàu-lú sī-tāi

Má-lī-a chū sió-hák ê sī tùi sò-hák kap seng-bút-hák ũ chhù-bī,
che ũ khó-lêng siū i ê lāu-pē ê kang-chok sī kap sò-jī ũ koan-hē só tì.
Hit ê sī-chūn, cha-bó gín-á thák kōan hák-hāu ê bô chē, bô tō-sī thák
būn-kho--ê, Má-lī-a soah sī thák kang-kho ê ki-sút hák-īⁿ. 1890 nī
pit-giáp. I koat-ì beh thák i-hák, in lāu pē toā toā hóan-tùi. Hit tong-sī
sī bô lú-sèng thák i-hák--ê, i ê lāu-bú chhōe lāng tàu-saⁿ-kāng, chiah
hō hāu-tiúⁿ phò-lē siu i chò i-hák-seng. Lāu-pē tōan-chòat i ê
keng-chè lâi-gōan, Má-lī-a tō ài chò ka-kàu thàn hák-hùi kap
seng-óah-hùi. Koh-ū cha-pò tông-òh ê put-hók kap kiáu-jiáu mā
cheng-ka i ê khùn-lân, m̄-kú i khut-kiông ê kò-sèng lóng khek-hók
chia ê khùn-lân. 1896 nī i chiāⁿ-chò Í-tāi-lī tē-it ê lú-sèng i-hák phok-sū,
hit-nī i 26 hòe.

Ték-kàu lāu-su ê sī-tāi

I-hák phok-sū mā sī tiòh tùi chō-lí ê chit-bū khai-sí. Má-lī-a tī
Lô-má tāi-hák hù-siát ê cheng-sîn pēⁿ-īⁿ chò chō-lí i-su. I sūn
pēⁿ-pāng ê sī, khòaⁿ-kìⁿ chít-kóa kē-tì-lêng ê gín-á hō lāng chún chò
cheng-sîn ũ būn-tê teh táⁿ-tiáp, kā in koaiⁿ tī khang-lo-so, bô pòⁿ
-hāng khi-kū, bô chhit-thô mih-á ê pāng-keng, gín-á chiáh-pá bô
gī-niū, tiàm thô-kha pē-lâi pē-khí chhōe mī-pau iù-á, pát-lâng kóng
chia ê gín-á iau-kúi. Má-lī-a ũ ték-piát ê khòaⁿ-hoat, “che-sī
khiām-khoeh kàu-iók ê tì-lêng put-chiok, m̄ sī i-hák siōng ê tì-lêng

put-chiok”. 1900 nî chhun-thiⁿ sêng-líp kok-líp ê kē-tì-lêng gín-á ê i-liâu kàu-iòk ki-kó. koh hù-siat tèk-sû kàu-iòk jîn-ôan hùn-liân-só.

Má-lī-a tùi thàu-chá kàu àm-sî hùn-liân tèk-sû kàu-iòk ê hák-ôan, mā chhin-sin chí-tō gín-á. Múi-jit kàu pòⁿ-mê iáu-teh choh pit-kì, kì-liòk chu-liâu, siat-kè kap kái-liông sin-hêng ê kàu-kū. In-ūi i ê iōng-sim chí-tō, chia-ê gín-á òh ē-hiáu “thák” kap “siá”, kap it-poaⁿ ê gín-á chò-hóe chham-ka kok-ka khó-chhi, lóng sūn-lī thong-kòe. Chit-ê sêng-chiū hō ták-lâng liáp-chò kî-chek, tit-tiòh tōa-tōa ê o-ló.

Koan-sim it-poaⁿ gín-á

1901 nî i 31 hòe, tī i-hák kap kàu-iòk kē-tì-ling gín-á ū sêng-chiū liáu-aū. I siūⁿ-kóng, “chia ê kàu-iòk lí-lūn kap hong-hoat tùi tèk-sû ê gín-á ū-hāu, tùi tì-lêng chêng-siōng ê gín-á it-tēng koh khah ū-hāu”. Chū án-ne i koh chài khi Lô-má tãi-hák thák “tiat-hák”, gián-kiù “sit-giām-sim-lí-hák”.

1904 nî, pit-giáp siāng-sî chiāⁿ-chò Lô-má tãi-hák Kàu-siū, chú-chhi 4 tang ê “kàu-iòk jîn-lūi-hák ”káng-chō, mā tī Su-hōan tãi-hák chú-chhi “ōe-seng káng-chō”, iaú-koh tī Lô-má ê pēⁿ-īⁿ khòaⁿ-chín, tī-liâu hōan-chiá.

Siat-líp “Jī-tông chi-ka”

1907 nî tī Lô-má ê pîn-bîn khu siat-líp “Jī-tông chi-ka”. I hoat-hiān gín-á sim-lêng lōe-pō ê sè-kài. Má-lī-a Mōn-te-so-lih liū-thoan kàu-taⁿ, siōng tōa ê gōau-in m̄-sī i ê kàu-iòk hong-hoat, sī i hoat-hiān “gín-á sim-lêng lōe-pō ê sè-kài”. I hoat-hiān só-ū ê gín-á tī lōe-sim lóng ū chia ê in-sò :

1. Hō lâng liāu-sióng bē kàu ê **chù-sim** (專注)
2. Chò tãi-chì ũ **tiông-hók-sèng**
3. Chin ài sūn-sū-kám
4. Chū-iû sóan-ték beh chò ê khang-khòe.
5. Ài chò khang-khòe iâⁿ kòe chhit-thô.
6. M̄-bián siúⁿ-hóat. (賞罰)
7. Ài an-chēng
8. **Chai-bát** chun-tiōng kò-jîn e chun-giâm
9. Tùi “siá” pòk-hoat kiông-liát ê chhù-bī.
10. Tùi “thák” ũ chhù-bī.
11. **Chū-hoat-tit** ê hùn-liân ka-kī.
12. Ú-tiū ê hoat-chek. (宇宙法則)

In-ūi chia ê in-sò, Mōn-te-sò-lih iōng tèk-piát ê hong-hoat lâi kàu-iòk gín-á, che tō-si chin chhut-miâ ê “Mōn-te-sò-lih Kàu-hák-hoat”.

Mōn-te-sò-lih Kàu-iòk ê phó-kip

1909 nî chhut-pán “Mōn-te-sò-lih kàu-iòk hoat” chit pún chheh, che sī i ê saⁿ tōa **tù-chok** chi-it, hō-lâng hoan chò 20 gōa chióng gí-giân. in-ūi chheh chhut-pán, sè-kài ták-kok khai-sí sêng-lip “Mōn-te-sò-lih hiáp-hōe ê hun-hōe”, kap “Mōn-te-sò-lih hák-hāu”.

1914 nî **tē-it chhù Sè-kài tãi-chiàn** pòk-hoat. bô-kú iū koh tē-jī chhù Sè-kài tãi-chiàn, Tek-kok Nà-chhùi (Nazi) pek-hāi “Mōn-te-sò-lih kàu-iòk” Ì-tāi-lī kap Tek-kok ê “Mōn-te-sò-lih hák-hāu” pī pek koiⁿ-mng. Mōn-te-sò-lih ê tù-chok kap lūn-būn lóng hō-lâng

pàng-hóe sio-tiāu. Sui-jiân siū ap-pek, Mōn-te-sò-lih **chhui-sak** kàu-iòk ê kha-pō iū-gōan bô thêng, Jī-chhù t̄i chiàn ê sī, i chàu khi t̄i Ìn-tō. kè-siòk tián-khui óah-tōng. I tit-tiòh Gandhi, Nehru, Tagore ê chi-chhī t̄i Ìn-tō kok-tē khui-siat kàu-iòk hùn-liân khò-thêng, it-tit kàu t̄i-chiàn kiát-sok.

Bóan-nī

Jī- chhù t̄i-chiàn keh-nī, 1946 nī Mōn-te-sò-lih tng-khi t̄i Hô-lân ê Amsterdam. 1949 nī t̄i Amsterdam siat līp “Kok-chè Mōn-te-sò-lih Hiáp-hōe chóng-pō”. I sī-siōng **kiáⁿ-sóa** t̄i Eng-kok, Ì-t̄i-lī, Hoat-kok, Se-Tek, Ìn-tō, Su-lí-lân-khá, Pa-ki-su-thán, Nô-ui, Sūi-tián t̄ak-kok, phah-piàⁿ chhui-sak “Mōn-te-sò-lih kàu-iòk”.

I sī-kè pun-pho kí-pān káng-ián, siat-līp hùn-liân tiong-sim pōe-hùn kàu-iòk jīn-ôan, tit-tiòh chin tōa ê kong-êng kap hó siaⁿ-bōng. Ū chit-piàn lāng m̄ng i kóng “Lí chit-má sī tó chit-ê kok-chip”, I hōe-tap kóng, “Góa ê kok-ka chiū-sī t̄ak-jit teh seh jit-thâu ê hit-liáp chheⁿ-kiū, kiò-chò tē-kiū”.

Mōn-te-sò-lih t̄i 1949 nī liân-sòa saⁿ-tang hō lāng thèh-miá chò **Nobel hô-pêng-chióng** ê hāu-sóan-jīn. 1952 nī ti Hô-lân kiát-sok i 82 hòe ê sè-kan lú-tō.

Mōn-te-sò-lih it-seng tui tiòh chhut-sì iⁿ-a khai-sí ê “Lāng ê kàu-iòk” kap “Sin ê jīn-lūi hô-pêng ê kok-ka kiàn-siat” kap “Sè-kài hô-pêng” ê phah-piàⁿ lóng-sī chhiong-bóan jiát-chêng. I ê kòng-hiàn tát-tit chē-chē pái ê Nobel hô-pêng-chióng.

Lē-lē ūi Ko-hiōng I-hák Tai-hák T̄i-gí kàu-sek hák-seng kái-siá

2006 nî 10 gòeh